

k n i h y a s p o l o č n o s ť

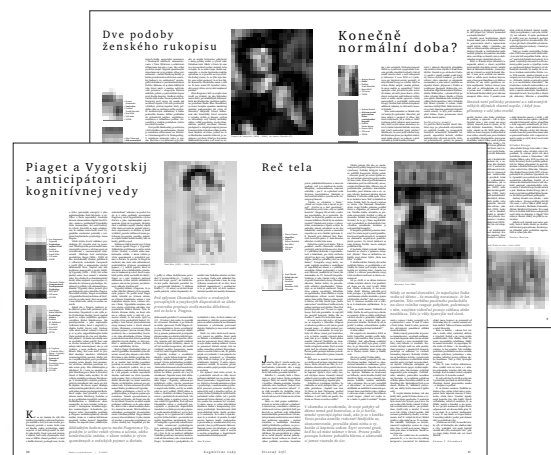
K & S

d r u h ý r o č n í k

2 0 S k

2 0 K č

2/ 2005

Nestačí vyrobiť, treba vedieť predať

Práca vydavateľa sa nekončí nápadom ani vydaním knihy.

Sondy do ruskej histórie

Sovietske obdobie Ruska je zahalené i rúškom tajomstva.

Čo sa deje vo veľkom (svete)...?

Záhady a nástrahy fungovania vesmíru

Otázniky nad mémami

Sme slobodne sa rozhodujúce bytosti alebo stroje na prenos génov a mémov s ilúziou slobody?

Erich Mistrík:
O zmysle reflexie

2

Rozhovor s Albertom
Marenčinom ml.

3

Fedor Gál:
Budovanie slobody

4

Lubica Harbuľová:
Sondy do ruskej histórie

5

Jozef Masarik:
Čo sa deje vo veľkom
(svete)...?

6

Martin Takáč:
Otázniky nad mémami

7

Zuzana Ferusová:
Dve podoby ženského
rukopisu

8

Václav Burian:
Konečne normálna doba?

9

Ján Rybár:
Piaget a Vygotskij –
anticipátori kognitívnej vedy

10

Zuzana V. Očenášová:
Reč tela

11

Imrich Sklenka:
Eschatológia dnes?

12

Zuzana Kusá:
Spoločná adresa

12

Pavel Vilikovský:
Útrapy z rozumu

13

Milan Zemko:
Politika v čase národnej
katastrofy

13

Mária Ferenčuhová:
Žánre filmovovedeckého
písania

14

Juraj Mojžiš:
Vyzúr sa a oddýchni si

14

Dana Kršáková:
Ženy osamelej vlčice

15

Miriám Suchánková:
Nepatrím k literátom

15

Celoživotní sprievodcovia
Rudolfa Zajaca

16

9 771 336 558 008

02

O zmysle reflexie

čajným grafomanom, či v myšlienkach – reflektomanom, maniakom reflexie? Potrebuje zo seba niečo dostať? Potrebuje si niečo pre seba formulovať? Potrebuje odovzdať svetu posolstvo génia? Alebo je to len vnútorný pretlak hormónov, ktorý sa pri nedostatku pravidelného sexuálneho života takto transformoval?

A máme pred sebou problém: Prečo napísal S. Bellow množstvo strán o zmätenom človeku, ktorého mohol asi charakterizovať jediným slovom – rozmýšľa? Načo máme čítať o jeho vajatani?

Filozofia ako problém: Prečo skupina filozofov napísala knižku o tom, aký zmysel má ich profesia – teda myslenie? Načo Kalligram vydal knižku, ktorej praktickú užitočnosť väčšina nášho obyvateľstva určite spochybni?

Nočný let: Načo Saint-Exupéry napísal knižku, v ktorej sa skoro nič ne deje, len vedúci letovej prevádzky komicky potvrdzuje vo svojich úvahách svoju dôležitosť sám pred sebou?

Citadela: Prečo Saint-Exupéry napísal hrubú prózu, v ktorej sa nič ne deje, len otec odovzdáva synovi svoje myšlienky, úvahy, reflexie? Načo sú nám tieto zmätené úvahy, ktoré nemajú konca, mnohokrát nemajú pevný bod, často sa vracajú k premyslenému, k povedanému, k vyjadrenému?

Načo nám to všetko je, keď samotní filozofi napísali – „netreba sa s nikým na svetonázorovej úrovni o ničom dohovárať“ (B. Šulavíková – J. Šulavík), keď filozofia je „prepychovo izolovanou disciplínou sebakšumania“ (R. C. Solomon)? Nech si Herzog, filozofi a spisovatelia skúmajú sami seba, ale načo to všetko odovzdávať ďalej? A načo vlastne majú tak dôkladne skúmať samých seba, keď praktickej aktivite to zväčša nepomôže (dokonca ju komplikuje)! Veď praktická aktivita si žiada čin, nie myšlienku.

Aký má zmysel reflexia? Aký má zmysel filozofia či filozofovanie? Aký má zmysel myslenie? Aký má zmysel sebareflexia? Pýtajú sa to hlavne v knihe Filozofia ako problém.

Filozofovanie, reflexia možno niekedy prinášajú obyčajnú radosť. Potešenie a pôžitok z krásy argumentov, z nadväznosti myšlienok, „z vytvárania vízií, v ktorých každodenné sa stáva zaujímavým“ (R. C. Solomon). Je to tá Sokratova snaha pomôcť myšlienke k jej vzniku bez ohľadu na to, či je myšlienkou vlastnou alebo cudzou. Takúto radosť určite pociťujú len tí,

ktorý niekedy vedie k sebazničeniu ako v Exupéryho Nočnom lete. Tento čin však vyplynul zo slobodnej reflexie vyvolanej pocitom stratenosti vo svete. Reflexia sa rozvinula medzi stratou východiska, pocitom beznádeje na jednej strane – a na druhej strane činom, ktorý smeruje k východisku.

V tomto zmysle je reflexia objavovaním nových ciest, či objavovaním vôbec nejakých ciest. Vtedy nie je nutné hľadať „školenú“ filozofiu, stačí „životná filozofia“, o ktorú sa snaží Moses Herzog. Je to bolestivý proces objavovania zákutí vlastnej duše, objavovania možností svojho pohybu vo svete, objavovania druhých ľudí, objavovania ciest k seba aj k druhým. Sokrates svojim pôrodnickým umením bol majstrom tohto hľadania. Filozofovanie je však vždy aj sebareflexívne, preto sa filozofia niekedy pýta – bol vlastne Sokrates majstrom? Čo je v dialógoch Platón a čo skutočne Sokrates? A čo Xenofanes? A kde sú ďalší účastníci dialógov? Nadalej strata istoty, naďalej neistota, hoci v hľadaní.

Dá vôbec filozofovanie nejakú istotu? Pomôže vôbec premeniť úzkosť zo sveta na pokojné spočinutie vo svete? Nie je to len kantovská metafyzická potreba človeka, ktorú sa človek snaží uspokojiť bez ohľadu na reálne efekty?

Určite aj to – veď ak sa dokáže z myslenia tešiť len ten človek, ktorý sa dokáže tešiť z myslenia, potom skutočne ide len o vnútorné pnutie, aké z neznámych dôvodov núti človeka uvažovať o veciach presahujúcich jeho každodennú rutinnú existenciu. Možno naozaj ide len o túžbu vysvetliť neznáme. Možno naozaj človek neunesie svoj údiv a chce ho zrušiť tým, že reflektuje svet i seba. Možno preto starý i mladý vládca v Citadele nikdy nedospieju ku konečným určeniam svojho osudu, lebo – hoci apodiktických tvrdení je v knihe neúrekom – skoro každé tvrdenie je spochybňované a relativizované inými, skoro každé sa v inom kontexte mení a jeho význam sa posúvajú. Možno preto poznáva Exupéryho Malý princ neustále nové planéty a stále nanovo sa čuduje. Možno preto starý vládca v Citadele hovorí: „Treba tvoriť. A pokiaľ túto moc máš, usporadúvaním sa nezaoberaj.“ Možno preto sa pred Rivierom v Nočnom lete práve objavuje táto hlboko potlačená metafyzická potreba, keď tak zmätene zareagoval na narušenie svojej rutiny pri strate lietadla.

Dá vôbec filozofovanie nejakú istotu? Pomôže vôbec premeniť úzkosť zo sveta na pokojné spočinutie vo svete?

ktorí sa vedú tešiť z rozvoja myšlienok. – Aká krásna tautológia: Radosť z myslenia majú tí, ktorí vedú mať radosť z myslenia. Je to však inak? Môže sa z myslenia tešiť niekto, kto nevie oceniť krásu myslenia, kto očakáva len praktický výsledok či efekt?

Akoby to bola radosť pre radosť, pôžitok zo vzniku pôžitku samotného, pôžitok z vlastného pôžitku a z vlastnej radosti.

V tejto radosti však môže byť filozofia, filozofovanie, sebareflexia aj vyjadrením úzkosti z bytia. „V poznávaní, ktoré vedie rozum, niet ani jedného pevného bodu“, človek platí za dar ducha „stratou istoty jedinej cesty“ (T. Münz). Vtedy prichádza J.-P. Sartre či G. Marcel alebo A. de Saint-Exupéry so svojimi slobodnými hľadaniami pevného bodu. Neistota a stratenosť vo svete, medzi Sartrovými ľuďmi, v Marcelovom transcendentne alebo v Exupéryho búrke alebo v ríši – to sú predpoklady pociťovania úzkosti, strachu, straty ukotvenia. Reflexia ani filozofovanie vtedy nič nevyriešia, Sartre veľmi dobre vie, že musí prísť čin,

Každá reflexia či filozofovanie objavujú, to znamená, že hľadajú. Hľadajú pravdu? Mnohí si myslia, že reflexiou prenikajú za zdanie vonkajšieho sveta k jeho hlbokému a podstatnej pravde. Alebo sa ilúziu vlastného vedomia k pravdivému obrazu sveta. Alebo prenikajú za obyčajný ľudský omyl v chápaní vecí ku skutočnému stavu vecí. Hľadanie pravdy je niekedy odrazom ľudskej potreby nájsť východisko, pevný bod svojej existencie – nie tu a teraz, nie záchytný bod v aktuálnej situácii, ale taký pevný bod, ktorý sa nezruší pri zmene situácie. Takýto bod, takéto východisko, takéto myšlienka, hodnota či postoj sprevádzajú človeka na vlnách života a poskytujú mu kotvu aj v najväčších búrkach, aby ho ani životné cunami nezmetli. Také filozofovanie „pomáha človeku žiť“ (E. Farkašová), lebo vedie k poznaniu seba samého, k ponoru filozofa, človeka, uvažujúceho, reflektujúceho do svojich hĺbok. Ak je však takéto filozofovanie pociťové, zriedka v tomto hľadaní nájde absolútne pevný bod, axiómu: Filozofia a filozofovanie sa

Otto Dix (1891 – 1969), Portrét novinárky Sylvie von Harden, 1926

Filozofujúce hľadačstvo je v prvom rade hľadaním ciest k odpovediam, nie hľadaním odpovedí. Je asi tým najcennejším, čo môže filozofia či každá reflexia ponúknuť.

zrodili ako „umenie klásť otázky o bytí a ľudskej existencii bez ohľadu na predpísané odpovede“ (B. Šulavíková – J. Šulavík). „Bez ohľadu“ tu znamená aj bez ohľadu na získané odpovede. Reflexia a jej hľadanie vo vnútri človeka je vtedy pociťové, ak sa neuspokojí s odpoveďami, ktoré už získala. Preto sa starý vládca v Citadele neustále vracia k akoby uzavretým otázkam, preto Moses Herzog vo svojich listoch opakuje otázky už raz položené, hoci ich kladie iným spôsobom a adresuje iným ľuďom ako predtým. Hoci Herzog ku koncu svojej hľadačskej cesty tuší, že našiel odpovede, ktoré ho môžu viesť a zdá sa, že končí s písaním listov, predsa zostáva otvorený ďalšiemu hľadaniu. Našiel totiž, čo hľadal – nie únik od problémov (aj takým hľadaním sa filozofovanie môže stať), ale našiel svoju vnútornú slobodu. Nenašiel stratený raj, dokonca sa mu vyhýba, keď sa mu ponúkne v podobe ďalšieho spokojného manželstva s Ramonou (aj také hľadanie stretneme), ale našiel cestu, po ktorej môže, je schopný a ochotný ďalej kráčať.

Filozofujúce hľadačstvo je v prvom rade hľadaním ciest k odpovediam, nie hľadaním odpovedí. Je asi tým najcennejším, čo môže filozofia či každá reflexia ponúknuť. Od hľadania seba samého, od „úsilia cez znútenie žitého“, cez „dôraz na intenzitu a hĺbku“ v hľadaní (E. Farkašová), cez hľadanie blízkosti druhých ľudí, sveta, transcendentna, cez hľadanie múdrosti, spravodlivosti, alebo len argumentácie a jednoduchých príčin v správaní ľudí, až po hľadanie riešení svojich problémov, to všetko môže, je schopný a ochotný ďalej kráčať.

Hľadačstvo, nie hľadanie, pretože tu nejde o obyčajné prehrabávanie rôznych zákutí s cieľom nájsť stratenú vec, myšlienku, princíp. Ide tu o oveľa viac – o postoj k sebe samému, o hodnotovú orientáciu vo vzťahu k svetu, o prekonávanie rozporov i budovanie novej jednoty plytkosti a hĺbky. Hľadačstvo je postoj, životná orientácia, nie obmedzená činnosť.

Filozofia možno niekedy chce riešiť problémy života, vzťahov k druhým ľu-

dom, existenčné problémy hraničných situácií, niekedy chce rozmatávať gordické uzly myslenia, alebo chce aj riešiť praktické problémy sveta.

Nevyrieši však nič. Nie je praktická. Nevykoná nič, lebo nemá dosah na činy.

A napriek tomu môže. Moses Herzog to pochopil jednoznačne – myslenie bolo pre neho „samoliečením“. Jeho hľadačstvo nie je len samoučelnou zápravou profesora, ktorý od dobroty navie, čo má robiť. Jeho hľadačstvo je veľmi vážnou terapiou (a v niektorých situáciách – profylaxiou). Filozof samozrejme nie je školeným terapeutom a filozofovanie nie je terapia – filozof však môže byť partnerom v rozhovore (E. Višňovský), vo filozofovaní môže byť človek sám sebe partnerom. Vtedy sa filozofia môže stať terapiou, či vlastne človek sám seba tak trochu terapeutom. Vládca v Citadele nie je len múdrou starcom, ktorý radí svojmu synovi. To nie sú len rady. To je ponuka ciest, pomocou ktorých sa môže mladý vládca vyrovnávať so svojimi životnými i vladárskymi situáciami. Nie je to heideggerovské odhaľovanie pravdy bytia. Je to rozhovor o bytí, je to odhaľovanie seba samého, je to hľadanie svojho miesta medzi ľuďmi, je to nekonečné budovanie vlastného svetonáhľadu, formovanie vlastných postojov.

Preto potrebuje Moses Herzog svoju reflexiu. Preto Sokrates nič netvrdí, len kladie otázky. Preto starý vládca nič definitívne neuzavrie. Preto môže mladý vládca pokojne vysloviť – „Urobil som krok k poznaniu šťastia a rozhodol som sa nad ním zamyslieť“. Nie – našiel som šťastie; ale – priblížil som sa k nemu a musím ho reflektovať.

Zmysel filozofovania, zmysel reflexie sa rodí tam, kde sa končia slová. „Pretože význam nespočíva vo vyslovenom. Potom by básnikom mohol byť každý“ (Saint-Exupéry). Všetko možno reflektovať, ale zmysel reflexie nemožno priamo vysloviť, treba ho cítiť. A o čom nemožno hovoriť, o tom treba mlčať.

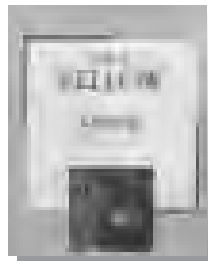
Erich Mistrík

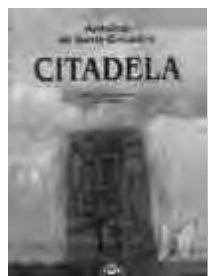
- ▲ Kol. autorov
- ▲ Filozofia ako problém?
- ▲ Kalligram 2004
- ▲ 271 strán
- ▲ 259 Sk

- ▲ Antoine de Saint-Exupéry
- ▲ Nočný let
- ▲ Preklad Igor Calpaš
- ▲ Slovart 2004
- ▲ 144 strán
- ▲ 249 Sk

- ▲ Saul Bellow
- ▲ Herzog
- ▲ Preklad Marián Fridrichovský
- ▲ Petit Press 2004
- ▲ 373 strán
- ▲ 185 Sk

- ▲ Antoine de Saint-Exupéry
- ▲ Citadela
- ▲ Preklad Ján Švantner
- ▲ Hevi 2001
- ▲ 382 strán
- ▲ 429 Sk

Moses Herzog rozmýšľa – to je asi základná charakteristika hlavnej postavy knižky S. Bellowa. Kam sa pohne, všetko vidí akoby z boku, zvonku, „z helikoptéry“. Pri svojich životných peripetiách dospel do štádia, keď pociťuje nutnosť všetky zážitky a udalosti reflektovať, premyslieť, prežiť nanovo. Premýšľa o sebe, o druhých, o všetkom. Formuluje svoje myšlienky tak, akoby písal rôznym ľuďom. Vypisuje alebo len v myšli formuluje množstvo listov živým i mŕtvym osobnostiam, svojim blízkym i vzdialeným známym, vedcom aj prezidentom a sudcom, vládcami aj „poddaným“. Žeby boli všetci zvedaví na jeho úvahy? Žeby mohli jeho listy a úvahy niečo zmeniť? Žeby túžil po sláve? Alebo je len oby-

Nestačí vyrobiť, treba vedieť predať

„Nechcem sa zaoberať len obchodom s nostalgiou,“ dodáva Albert Marenčin, pôvodne matematik, dnes majiteľ Vydavateľstva PT – Prístrojová technika, keď sa rozprávame o knižných edíciách jeho vydavateľstva. Od roku 1993 vydal viac ako osemdesiat titulov pôvodnej a prekladovej literatúry. Má rád históriu mesta. O Bratislave v 20. storočí vydal už vyše dvadsať kníh.

O Vydavateľstve PT by sa dalo povedať, že ide o klasickú ukážku rodinnej firmy. Na jeho chode sa podieľa celá vaša rodina – otec, manželka, syn.

Otec bol vždy akýsi môj arbirer elegantiarum. Jednak som zo začiatku využíval jeho preklady, nevydané veci i rukopisy, ktoré sa stali aj základom mojich prvých kníh. Dá sa teda povedať, že otcove veci boli akousi prvou líniou nášho vydavateľstva. Postupne sa však vyprofilovali ďalšie edície. Knihy som začal vydávať takpovediac z pasije, nebol to pre mňa hlavný zdroj obživy, skôr hobby. V roku 1993 som vydal jednu knihu, v roku 1994 dve, postupne ich počet rástol. Spočiatku to boli solitéry, prelom nastal až okolo roku 1999. Vtedy sme totiž všetci partneri odišli zo spoločnej firmy. Ja som sa úplne osamostatnil. A vtedy sa to vlastne začalo. Pred dvoma rokmi mi začala pomáhať manželka a potom aj syn, takže bez ich pomoci by som to už dnes asi nezvládol.

Celý názov vášho vydavateľstva znie Albert Marenčin – Vydavateľstvo PT. Mnohí ani netušia, čo skratka PT znamená.

Spoločná firma, z ktorej som odišiel, sa totiž volala Prístrojová technika. Všetci majitelia sme sa pri rozchode dohodli, aby sa zachovala akási kontinuita, že si ponecháme vo svojom novom názve Prístrojovú techniku. Oficiálny názov vydavateľstva teda znie Albert Marenčin – Vydavateľstvo PT, Prístrojová technika. Najčastejšie používam skratku PT. Je to však nepraktické, nie je možné nás nájsť v telefónnom zozname, ani na webe, lebo nikto nevie, pod akým písmenom hľadať, či pod A, pod M, alebo pod P. Takže od roku 1999 sa venujem len vydávaniu kníh, i keď som sa istý čas živil aj predajom vína.

V lete sa nekupujú knižky, tak sa kupuje víno?

Nie celkom. Z predaja vína sa nedalo zbohatnúť ani užiť, v tejto oblasti je silná konkurencia veľkých firiem. Predaj vína je skôr také hobby, keďže som vydal niekoľko kníh o víne. Víno je téma, ktorá sa každý rok objaví v mojom edičnom pláne. V posledných rokoch sú to už pravidelne najmenej dve knihy.

Ako vznikali/vznikajú vaše edície? Nevýdávate len pôvodnú, ale aj prekladovú literatúru.

Je to individuálne. Zo začiatku sa mohlo zdať, že každá kniha je solitér, alebo, ako sa hovorí, „každý pes, iná ves“. Vždy som však vydával knihy, ktoré ma zaujímali. Zhodou okolností niektoré z nich zaujali čitateľov viac, iné menej. A čo bolo zaujímavé, to prežilo a ďalej pokračovalo v edícii. Mňa osobne vždy priťahovala rakúsko-uhorská nostalgia, ktorú nosím v sebe. Zaujímalo ma mesto, od malička ho mám rád, v Bratislave som sa narodil, žijem tu. A baví ma odhaľovať jej tajomstvá, pretože Bratislava je nimi opradená. Niekoľko generácií sa iste veci nespomínali, veľa sa tu ničilo, búralo, zabúdalo. Odkryvanie dejín mesta je vzrušujúce a zaujíma aj čitateľov. Bratislava – Pressburg je edícia, ktorá sa rozvíja sama zo seba. Jednoducho sa objavila v pravý čas, na správnom mieste správna téma, ktorá rezonovala v ovzduší. Viedenski kolegovia mi hovoria, že u nich takýto boom trval šesťdesiat rokov. Takže ma ešte zopár rokov čaká. Samozrejme, nechcel by som zostať monotematické vydavateľstvo, ktoré sa zaoberá len obchodom s nostalgiou a so starými fotografiami. Mám ambíciu robiť kvalitnú a zaujímavú prózu aj filozofiu.

Existuje žáner, ktorý ste ešte nevydali? Vo vašom portfóliu sú detektívky, romány, výtvarné umenie, próza, noty, bibliofílie...

Každé dobré vydavateľstvo má čo najširší edičný program, pretože občas nastane v každom žánri kríza a ak by vydavateľ nemal širšiu ponuku, mohol by práve na tomto veľmi rýchlo skrachovať. Navyše náš trh je veľmi malý, je málo dobrých pôvodných autorov, čitateľov si treba vychovávať a dlhodobo investovať do rôznych edícií. Začal som vydávať súčasnú prózu – edícia Jedným dychom. Tu je však veľká konkurencia a edícia zatiaľ nie je až taká úspešná. Edícia Osobnosti filozofie má zas úplne iný rytmus a zaujímajú sa o ňu celkom iní ľudia ako napríklad o bratislavskú edíciu. Tá je odkázaná hlavne na bratislavské publikum. A daň za to je, že na východe Slovenska či v Banskej Bystrici túto moju produkciu vôbec nepoznajú. Raz za čas ma láka urobiť si radosť a vydať krásnu knihu. U nás doma sa vždy „pestovali“ bibliofílie, krásne knihy s originálnymi ilustráciami. Tá tradícia pekných kníh tu vždy bola, najmä za prvej republiky – Melantrich, Fr. Borový, Symposion, ale aj Smrekov Elán, či neskôr Odeon a ďalší. To sú moje vzory a rád by som podobné knihy vydával aj ja.

Aký je potenciál autorov, ktorí za vami prichádzajú s ponukou, aby ste im vydali knihu?

Dostávam veľa textov rôznej kvality. Občas by stálo za to niektoré rukopisy vydať, ale neviem ich zaradiť do žiadnej edície. Najčastejšie sú to memoáre. Príbehy, osudy ľudí, často tragické. Ľudia sa potrebujú vyrozprávať. Väčšina textov sa mi jednoducho nepáči. Na druhej strane veľa kníh od úplne neznámych autorov bolo úspešných.

Takže sa pri výbere titulov riadite len vlastnou intuíciou?

Mám sieť „lektorov“ a prv ako sa začne na knihe pracovať, radím sa s nimi. Kým niečo odmietnem alebo sa rozhodnem vydať, to sú hodiny a hodiny debatovania.

Keď človek v jednom týždni prelistuje naše tlačene médiá, má pocit, že Vydavateľstvo PT musí byť obrovský kolos. Niet dňa, keď by sa niekde neobjavila čo len zmienka o niektorí vašej knihe. Sú vydavateľia, ktorí zoženú peniaze na knižku, vydajú ju a tým sa to pre nich končí. Potom 90 percent nákladu zostane v garáži či niekde na povale. Vy ste ten opačný prípad, ktorý svoju prácu nekončí vydaním knihy, ale veľa energie venujete tomu, aby sa kniha k čitateľovi aj dostala.

Samozrejme, je to rovnocenná súčasť mojej práce, minimálne taká istá ako výber titulov alebo tvorba obálky. Vydávať knihy pre sklad je hlavne neekologické. Ľudí treba presvedčiť, aby kupovali moje knihy, som na to totiž odkázaný. Ale to je prípad aj všetkých veľkých a dobrých vydavateľstiev – sú ich tiež plné médiá a majú zabezpečenú distribúciu. Nestačí vyrobiť, treba vedieť predať.

To však vrhá istý tieň aj na politiku ministerstva kultúry, ktoré dá podporu, i keď na dobré tituly, často ľuďom, ktorí vydávajú knižky len ako svoje hobby a väčšinou už nemajú energiu ani čas na ich spropagovanie, marketing. Potom väčšina nákladu naozaj zostáva v skladoch a štátna kultúrna podpora vyjde navivoč.

Foto Katarína Marenčinová

To je zložitá téma. Program podpory ministerstva je postavený tak, že dotuje len tie projekty, ktoré sú stratové. A dá sa povedať, že väčšina nie je stratových kvôli vysokým vstupným nákladom, ale preto, že ich nikto nechce. Tým nechceme povedať, že by takéto projekty nemali existovať, práve naopak. Sú tzv. dôležité veci, ktoré aj keď nie sú masové a nie každý má o ne záujem, je na druhej strane veľmi dobre, že existujú. Niekedy stačí aj veľmi malé percento ľudí, ktorí sa s nimi oboznámia, no v konečnom dôsledku to môže mať veľký vplyv. Z toho pramení aj dojem, že podpora ministerstva kultúry vychádza navnívoč, lebo tie tituly sa nepredávajú. No práve preto, že tie tituly nie sú samy životaschopné, v zmysle presadenia sa na trhu, ich ministerstvo podporuje. A to je veľmi dobre.

Ministerstvo kultúry podporuje ich vydanie. Aj vy ste typická ukážka toho, že hoci vám ministerstvo prispeje na vydanie knižky, vaša práca sa tým nekončí. Urobíte promo, propagáciu, aby sa knižka dostala k čitateľovi. No sú aj prípady, a vtedy sa dá hovoriť o vyhodnených peniazoch, že kniha síce vyjde, no reálne sa k čitateľovi nikdy nedostane.

Celé ministerstvo je ťažkopádny orgán, ktorý v podstate nie je vyškolený v nejakom marketingu. Skôr sa snaží pokračovať v tradícii kultúrnosti. A s tým som sa stretol aj u mnohých vydavateľov. Ich nezaujímajú, ako a či sa bude kniha predávať, hlavne že vyšla. Keď nie sú odkázaní žiť z toho, tak si samozrejme môžu takýto prístup dovoliť.

Ale nakoľko je prínosom pre kultúru kniha, ktorá leží v sklade? Komisu veľakrát nezaujímajú, koľko recenzii sa o v minulosti podporenej knihe od toho-ktorého vydavateľa, ktorý opäť žiada o príspevok, napísalo. Ak žiadna, je potom otázne, či takýto vydavateľ by mal dostať podporu aj v budúcnosti.

Aj ja som začínal celkom inak, ako pracujem dnes. Toto je risk štátu, ministerstva a jeho komisií, že podporia aj začínajúcich vydavateľov a autorov. Niektorí z nich sa budú starať o propagáciu, niektorí nie.

Ale na vydavateľov nie je vyvíjaný nijaký tlak, že budú musieť preukázať, koľko vynaložili energie nielen na vydanie knihy, ale aj na jej propagáciu.

Projekty sú postavené tak, že ide o vydanie stratovej knihy. Keby som vykával, že som ziskový, tak nedostanem ani halier.

Súčasný systém v podstate nerozlišuje vydavateľov, ktorí doslova kašľú na propagáciu a ktorí sa, naopak, starajú.

Práca vydavateľa sa nekončí nápadom ani vydaním knihy, ale až úspešným predajom. To si vyžaduje veľa energie. Treba mať dobré vzťahy s distribútormi a s kníhkupecami. Oni zas ocenia, keď sa vaše tituly objavujú v médiách. Je to také vzájomné podporovanie sa. Samozrejme, že dôležité sú dobré vzťahy s novinármi, s redakciami atď. Každému treba dať knihu a čakať, že napíše.

Zmenil sa nejaký náš knižný trh našim vstupom do Európskej únie?

To je ťažké zhodnotiť, pretože minulý rok sa udialo aj veľa iných vecí, ktoré súvisia s vydávaním kníh. Napríklad daňová reforma. Zavedenie 19-percentnej DPH spôsobilo začiatkom minulého roka katastrofu. Mal som pocit, že niektoré kníhkupectvá zatvorila a niektorí vydavateľia i distribútori na tom skrachujú. No koniec roka bol štandardne vynikajúci. Všetci však zhodne tvrdia, že bol horší ako záver roka predchádzajúceho. Problém nášho knižného trhu je, že neexistuje žiadna oficiálna ani neoficiálna štatistika vydaných a predaných kníh. Náš vstup do EÚ mohol azda ovplyvniť veľké nadnárodné vydavateľské domy,

sídliace v Prahe či v Nemecku, pre ktoré zanikli niektoré obmedzenia. No po slovensky písaná literatúra nie je predajná nikde na svete. Takže zmena v jej vývoze určite nenastala. Negatívny vplyv mohol mať, ako predpovedali mnohé katastrofické scenáre, ktoré sa našťastie nenaplnili, masívny prílev českých kníh. Prišiel akurát jeden silný český distribútor. To však čitateľa pocítil len v dobrom – české knižky zlacneli.

Veľa sa hovorí o kultúrnosti Slovákov, pri rôznych príležitostiach to hrdo vyzdvihujeme do popredia. Avšak jediný knižný veľtrh Bibliotéka je, v porovnaní s podobnými akciami napríklad v susedných Čechách, rok čo rok doslova úbohejší, nehovoriac o upadajúcom záujme verejnosti.

Je to veľká bieda. Podľa toho, ako to na Bibliotéke vyzerá, možno by sa nič nestalo, keby nebola. Ale to je samozrejme hlúposť. Verejnosť sa bude o ňu zaujímať, keď sa využije sila médií a rôzne fondy a prostriedky z ministerstva kultúry. Práve v tom je najväčšia úloha ministerstva kultúry – propagovať takéto akcie. No ministerstvo je v tomto akési zaspáté, nevedomujú si, že aj knižný trh je naozaj len trh a musí sa podporovať aj marketing. Lebo dnes čo sa nespropaguje, to sa nepredá, nedostane sa k zákazníkom. Médiá sú však plné inej propagácie a pozornosť ľudí odvedú od kultúry smerom k nákupom a iným akciám, ktoré sa dokážu spropagovať. Práve tu je veľký priestor pre štát, aby napríklad vo verejnoprávnej televízii či v rozhlase alebo dotovaním reklamy v médiách, urobil záslužnú činnosť. A to sa týka aj Bibliotéky, ktorej propagácia i úroveň vystavovateľov bola zatiaľ vždy nulová.

Zhovárili sa
Martina Nemethová
a Damas Gruska

Čo sa deje vo veľkom (svete)...?

kami, pričom ju zaujíma jeho vznik, vývoj a budúcnosť. Moderná kozmológia má svoje korene v dávnej histórii, oveľa skôr ako existujú akékoľvek záznamy. Už prehistorický človek sa pýtal otázky typu „Čo sa deje okolo mňa?“. Postupným vývojom sa táto otázka zmenila na dnešnú základnú kozmologickú „Ako funguje vesmír?“

Prvé pokusy o zodpovedanie otázok existencie, vývoja a pravidiel platných v kozme môžeme nájsť v mytológii, ktorá opisuje vesmír vo veľmi zrozumiteľnom jazyku (na rozdiel od tej modernej) s použitím pojmov z každodenného života. Vo svojom počiatkovom štádiu, ktoré sa zvykne nazývať obdobím magickej kozmológie, bola kozmológia veľmi lokálnou vedou. Jej predmetom bolo to, s čím človek bezprostredne interagoval (počasie, zemetrasenia, zmeny v podnebí a pod.).

Súčasná podoba vesmíru je výsledkom vývoja, ktorý sa začal zhruba pred 15 miliardami rokov veľkým treskom (Big Bang). Toto tvrdenie sa niektorí myslitelia snažia tiež zaradiť do množiny mýtov. To však nie je celkom možné, lebo moderná kozmológia je založená na vedeckej metóde, ktorá je charakterizovaná špeciálnymi pravidlami. Je založená na objektívnych údajoch, ktoré sú nezávislé od toho, kto ich získal. Keď je nahromadený dostatok údajov, sformuluje sa hypotéza, ktorá ich vysvetľuje a dáva do súvisu. Aby hypotéza bola vedecká, musí spĺňať najmenej päť požiadaviek: musí byť relevantná, testovateľná, konzistentná, jednoduchá a mať schopnosť objasňovať pozorované javy. Z týchto vlastností, azda najdôležitejšia, je testovateľnosť. Len pre zaujímavosť treba podotknúť, že idea, ktorá nemá potenciál pre falšovanie, určite nie je vedecká. O modernej kozmológii možno povedať, že všetky kritériá vedeckosti

nosti sa vesmír opäť dostane do stavu s nulovým rozmerom (bod), nekonečnou hustotou a nekonečnou teplotou – veľké spojenie (Big Crunch). Takýto vesmír voláme zatvorený, v protiklade s otvoreným, kde rozpínanie pokračuje do nekonečna. V prípade zatvoreného vesmíru podmienky, v ktorých sa vesmír skončí, sú identické s podmienkami, z ktorých vznikol, čiže máme pulzujúci vesmír, kde koniec jedného cyklu znamená začiatok ďalšieho.

V predchádzajúcom odseku som sa venoval úvahám o tom, ako sa vyvíja vesmír. No azda ešte základnejšou je, ako vznikol. Odpoveď som čiastočne dal aj na ňu – veľkým treskom. Otázkou je, kedy sa udial veľký tresk, t. j. určenie okamihu, kedy k nemu došlo. V odpovedi na túto otázku vzniká problém. Ten spočíva v jazyku, ktorý fyzici používajú na vyjadrovanie sa a tým je matematika. Matematika začína mať problémy, alebo matematika sa končí, keď premenné dosahujú nulové alebo nekonečné hodnoty (delenie nuly nulou nevieme robiť, delenie čohokoľvek nulou „je nekonečno“ a s nekonečnými ma reálny konečný svet problém). Takéto stavy nazývame singulárnymi. Matematicky tak v princípe môžeme opísať hociktorý moment po veľkom tresku, nie však samotný veľký tresk, pokiaľ nebudeme schopní nejakým spôsobom sa vyrovnáť s matematickými problémami štandardnej kozmologickej teórie. Zhruba tak ešte pred desiatimi rokmi bol život kozmológa celkom pokojný. Štandardný model, hoci vysvetľoval väčšinu experimentálnych údajov, mal určité problémy, ale kto ich nemá. Potom však zoznam problémov začal narastať. Medzi nimi boli niektoré skutočne podstatné, ako napríklad prečo je priemerná hustota vesmíru veľmi blízko kritickej, ktorá oddeľuje expandujúci vesmír od pulzujúceho, prečo vesmír vyzerá rovna-

František Koblíha (1877 – 1962), Bez názvu

Ludské aktivity menia pomery na Zemi takým rýchlym tempom, že hoci sa tvárime, že veci máme pod kontrolou, nie je tomu tak. Ako veľa škody napáchame, dokedy sa prijmú rozumné a účinné opatrenia, nevie povedať nijaký teoretický model.

tami obiehajú okolo Slnka. Slnko je jedna zo 100 miliárd hviezd obsiahnutých v Mliečnej ceste – našej špirálnej galaxii. Galaxie sú základné jednotky, na ktoré je rozdelený celý vesmír. Túto štruktúru celkom spoľahlivo vysvetľuje moderná kozmológia. Počas neskoršieho vývoja vesmíru okolo mnohých miliárd hviezd vznikli planetárne systémy. Aj keď planéty s charakteristikami podobnými Zemi sú zriedkavé, je len málo pravdepodobné, že Zem je jedinečná. Iné, pre život rovnako vhodné planéty s veľkou pravdepodobnosťou existujú alebo existovali. Potvrdenie existencie povrchovej tekutej vody na Marse kedysi v minulosti stavia predchádzajúce tvrdenie skôr do roviny istoty ako pravdepodobnosti.

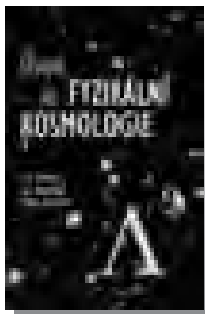
V tejto súvislosti ma v poslednom období veľmi zaujala jedna kniha, ktorá je však verejnosti mimo univerzitnej pôdy málo známa. Má provokujúci názov Ako vytvoriť obývateľnú planétu. Čitateľa vedie od veľkého tresku krok po kroku až k vytvoreniu obývateľnej planéty. Je až fascinujúce, ako kombinácia rôznych faktorov vyústila do podmienok, ktoré sú dnes na Zemi a sú jedinečné. Len tak pre zaujímavosť si zoberme teplotné pomery na Zemi. Vo všeobecnosti teplota na povrchu planéty závisí od intenzity žiarenia hviezd, jej obežnej dráhy a vzdialenosti planéty od hviezd. Teplota závisí tiež od reflexných vlastností povrchu planéty, ako aj od skleníkového efektu atmosféry. Význam posledného efektu si možno demonštrovať na porovnaní planéty Venuša a Zem. Tieto planéty sú porovnateľné, čo sa týka ich rozmeru a chemického zloženia, no Venuša je o 400 stupňov teplejšia. Príčinou je skutočnosť, že väčšina uhlíka prítomného na Venuši je v jej atmosfére vo forme CO₂, pričom na Zemi je väčšina uhlíka viazaná v sedimentoch vo forme karbonátov alebo zvyškov organizmov.

Príklad uhlíka a jeho zlúčenín som vybral zámerne. Zmena koncentrácie CO₂ v atmosfére v dôsledku ľudskej činnosti je príkladom vplyvu človeka na ovplyvnenie vývoja obývateľnej planéty. Podstatný vplyv človeka na planétu začal zhruba pred 150 rokmi s nástupom industrializácie. Táto ma-

la za následok, že dnes človek dokáže meniť klímu, ovplyvňovať život iných živočíchov, kontrolovať čistosť vody a vzduchu. Nanešťastie ľudské aktivity menia pomery na Zemi takým rýchlym tempom, že hoci sa tvárime pod kontrolou, nie je tomu tak. Koľko veľa škody napáchame, dokedy sa prijmú rozumné a účinné opatrenia, nevie povedať nijaký teoretický model.

Množstvo záhad a nástrah vo vesmíre, ale aj v našom najbližšom okolí, ako aj možnosti, ktoré nám poskytuje súčasná moderná veda a technológia na ich objasnenie či predchádzanie im, sú fascinujúce a opliatí sa im zasvätiť život. To si uvedomovali ľudia už dávno pred nami. Potvrďuje to aj odpoveď Anaxagora (500 – 428 pred Kristom), ktorý na otázku, prečo by si človek vybral narodiť sa pred nenarodiť sa, keby mal možnosť takej voľby, odpovedal: „Preto, aby videl oblohu a poriadok v celom svete.“ Tento citát som si vybral z predsmlovu ku knihe Úvod do fyzikálnej kozmológie autorov Jana Horského, Jana Novotného a Milana Štefaníka, ktorá je podľa mojich vedomostí prvým odborným a systematickým, ale tiež vydareným a zaujímavým dielom zaoberajúcim sa fyzikálnou kozmológiou v češtine alebo slovenčine. Kniha je v určitom zmysle výkladovým slovníkom pomerne jednoduchých základných kozmologických otázok, po objasnení ktorých vysvetľuje aj komplikovanejšie aktuálne a otvorené problémy modernej kozmológie. Táto kniha určite nie je na čítanie na gauč či do posteľe, ale treba si k nej zobrať aj papier a pero a zavše niečo prepísať či dopísať, domyslieť. Cenný na knihe je aj rozsiahly zoznam literatúry, z ktorej autori vychádzali, ale aj štruktúrovaný zoznam dostupných kníh rôznej úrovne náročnosti, po ktorých môže vnímavý a zvedavý čitateľ siahnúť nielen počas dlhých zimných večerov, ale vždy, keď chce hlbšie pochopiť vesmír, v ktorom žije, a nadchnúť sa jeho krásou a komplexnosťou.

Jozef Masarik

- ▲ J. Horský, J. Novotný, M. Štefaník
- ▲ Úvod do fyzikálnej kozmológie
- ▲ Academia 2004
- ▲ 219 strán
- ▲ 259 Sk

- ▲ Wallace S. Broecker
- ▲ How to build a habitable planet
- ▲ Columbia University Press 1998
- ▲ 219 strán
- ▲ 20 USD

Štandardný model, hoci vysvetľoval väčšinu experimentálnych údajov, mal určité problémy, ale kto ich nemá. Potom však zoznam problémov začal narastať.

spĺňa. Nové objavy plynú vo veľkom, nápady a nové idey rozkvitajú a medzi experimentátormi testujúcimi nové nápady to vrije, aj keď úspechy kozmických výskumov, ako bolo spomenuté v úvode, komplikujú získavanie grantových prostriedkov pre kozmológov. Vďaka tejto situácii možno bez zveličovania povedať, že kozmológia je jednou z najvzrušujúcejších oblastí modernej vedy. Tento „virvar“ však má aj tienistú stránku. Všetky kozmologické hypotézy jednoducho nemôžu byť správne – nie sú konzistentné ani navzájom.

V súčasnosti, podobne ako v iných vedných disciplínach, existuje aj v kozmológii tzv. štandardný model vesmíru. Podľa neho sa história vesmíru začala pred 15 miliardami rokov, keď rozmer vesmíru bol nulový a jeho teplota nekonečná. Vesmír vtedy začal svoje rozpínanie rýchlosťou blízkou rýchlosti svetla. V takomto modeli každý objekt vesmíru je prítahovaný ostatnou hmotnosťou – energiou vo vesmíre, z čoho zákonite plynie, že rýchlosť rozpínania sa spomaľuje. Základnou otázkou, ktorá hneď každému napadne, je, či toto spomaľovanie rozpínania bude nakoniec viesť až k jeho úplnému zastaveniu a následnému scvrkávaniu sa vesmíru. Ak k tomuto dôjde, tak v určitom okamihu v budú-

co, hoci ho pozorujeme v ľubovoľnom smere, akú časť vesmírnej hmoty predstavuje neviditeľná hmota a z čoho táto hmota pozostáva. Jeden z najzaujímavejších objavov bola skutočnosť, že rozpínanie vesmíru sa nespomaľuje, ba naopak zrýchľuje.

Napriek ohromnému pokroku v ľudskom poznaní naše odpovede na základné kozmologické otázky sú dnes len o málo jasnejšie ako odpovede pred pár desiatimi rokmi. Táto skutočnosť má viaceré príčiny. Tou najväčšou je azda vnútorná komplikovanosť procesu poznávania vývoja vesmíru – zodpovedanie jednej otázky vedie k položeniu si ďalších nových, často ešte komplikovanejších. Aj napriek tejto skutočnosti však mnohé o vzniku a vývoji vesmíru vieme, čo značne obmedzuje priestor na rôzne špekulácie.

Medzi základné otázky, ktoré ľudstvo zaujímajú, ale ktoré sú menej ambiciózne ako základné kozmologické otázky, ku ktorých objasneniu prispel aj kozmický výskum v minulom roku, patria napríklad tieto: Prečo sme tu? Sme vo vesmíre sami? Aby sme na tieto otázky mohli odpovedať, musíme v prvom rade pochopiť, aké sú základné podmienky pre vznik živých organizmov a neskôr civilizácie. Zem je jednou z deviatich planét slnečnej sústavy, ktoré spolu s menšími objek-

Otázky nad mémami

ritme), ktorý nastáva vždy a všade, kde sú na to vhodné podmienky: existencia replikátorov (entít, ktoré sa môžu reprodukovať), variabilita reprodukčného procesu (reprodukcie nemusia byť vernými kópiami originálu, ale jeho mutáciami), dedičnosť vlastností replikátorov a selekcia medzi replikátormi v zmysle úspešnosti reprodukovania. Dawkins toto zovšeobecnenie darvinovských princípov nazval univerzálnym darvinizmom.

Biologická evolúcia je evolučným procesom, v ktorom sú replikátormi gény. Pre evolúciu kultúry Dawkins postuluje v poslednej kapitole prvého vydania svojej knihy *The Selfish Gene* (v českom preklade *Sobecký gen*) nový typ replikátorov – mémy, ako „dostatočne dlho existujúce jednotky intelektuálnej alebo kultúrnej informácie, ktoré sa môžu odovzdávať z mysle do mysle“. Ako príklady mémov uvádza piesne, nápady, chytľavé frázy, módu v obliekaní, spôsob výroby hrncov alebo stavbu obličiek. Prostriedkom šírenia mémov je imitácia. Samotné slovo mém (v anglickom origináli meme) je Dawkinsovým novotvarom odvodeným od gréckeho základu mimeme (imitácia) tak, aby zároveň zvukovo evokovalo slovo memory (pamäť) a rýmovalo sa so slovom gén (anglicky gene).

Replikátory nejestvujú vo vzduchu-prázdne, ale sú viazané na nosiče – vehikuly, akými sú v prípade génov naše telá a v prípade mémov naše mozgy či mysle (alebo „externé“ nosiče typu knihy, internet a pod.). Provokativnosť Dawkinsovej knihy je v obrátení pohľadu: nie my máme gény, ale gény majú nás – „sebecký“ nás „používajú“ ako svoje vehikuly – stroje na prežitie, ktoré im zabezpečia reprodukciu. To isté sa dá povedať aj o mémoch ako akýchsi nákazlivých „vírusoch mysle“.

Pristavme sa na chvíľu pri internete: je to ideálne laboratórium, v ktorom sa dá ľahko (a lacno) pozorovať a experimentálne testovať šírenie mémov. Internetová encyklopédia Wikipedia v stati o mémoch dokonca navrhuje frekvenciu výskytu v internetových vyhľadávačoch ako približnú kvantitatívnu mieru rozšírenosti mému. Príkladmi rýchlo sa šíriacich mémov sú rôzne falošné poplašné správy o vírusoch (hoaxy), spamy a refazové e-maily. Samotný nekomerčný projekt Wikipedia (www.wikipedia.org) si zasluhuje pozornosť – ide o kolaboratívny systém článkov písaných dobrovoľníkmi prispievateľmi, podliehajúci selekcii a kritickému revidovaniu čitateľov. Celý systém funguje distribuovane s minimálnymi centralistickými zásahmi (akým bolo napr. uzamknutie istých horúcich politických tém počas irackej krízy).

Myšlienka mémov dala zrod memetike – dynamicky sa rozvíjajúcej disciplíne, ktorá sa zaoberá evolučnými modelmi prenosu informácií, štúdiom

tori kritizujú nejasnosť jej teoretických základov (samotný pojem mém definoval Dawkins veľmi vágno a v nasledujúcich publikáciách definíciu viackrát modifikoval, okrem toho existuje viac odlišných definícií mému inými autorami), nedostatočnú empirickú podporu a spôsob prezentácie kľúčových ideí (populárno-náučná literatúra namiesto recenzovaných vedeckých publikácií – táto námetka sa netýka len Dawkinosa, ale aj Susan Blackmoreovej a ďalších „memetikov“). Druhou témou je kritické hodnotenie analógie gén – mém: pojmy a princípy biologickej evolúcie sa nedajú priamou metaforou preniesť na evolúciu kultúry bez problémov, mém je neuchopiteľnejší ako gén (čo je jednotkovým mémom – Beethovenova symfónia, jej začiatok, či jednotlivý tón?), rozdelenie na genotyp a fenotyp (resp. ich memetické analógy nazvané memotyp a memofenotyp) je nejasné, preto je aj ťažké hodnotiť, či je evolúcia kultúry lamarckovská atď. Navyše kritike sa nevyhla ani snaha o univerzalistické používanie memetiky ako vysvetľujúceho princípu pre čokoľvek (kto má v ruke kladivo, všade vidí klince) a odvolávanie sa na analógiu namiesto formálneho a vecného dôkazu. Treťou témou sú etické protesty proti pozícii subjektu v rámci memetiky. Pohľad na vedomé a slobodne sa rozhodujúce Ja ako na ilúziu, „memetickú konštrukciu – nepevnú a stále sa meniacu skupinu mémov vo vnútri mémostroja“ (S. Blackmoreová v *The Meme Machine*, český *Teorie memů*), je považovaný za hrubý redukcionizmus a možnými dôsledkami prirovnávaný k orwellovskému newspeaku.

Zborník však neobsahuje iba kritické kapitoly. Neodškriepiteľný prínos memetiky naznačuje stať o výpočtovom modelovaní: mechanizmy kultúrneho prenosu sú potrebným negenetickým prostriedkom umožňujúcim preniesť potomkom vedomosti naakumulované rodičmi a predchádzajúcimi generáciami (takéto lamarckovské dedenie získaných vlastností biologická evolúcia neumožňuje). Naakumulovaná informácia je distribuovane uložená v mysliach jedincov (a ich externých záznamových médiách) a každý nový človečik, ktorý sa v takomto prostredí učí, sa stáva súčasťou tejto „databázy“ s možnosťou zanechať v nej svoj vlastný originálny prínos. Prenos informácií sa nemusí diať iba vertikálne (medzigeneračne), ale aj horizontálne – učíme sa aj od svojich súčasníkov. Takýto pohľad vysvetľuje rapidný (v porovnaní s pomalou biologickou evolúciou) vývoj komplexných javov, ktorých kódovanie v genóme je ťažko predstaviteľné. Mémy nemusia vždy priamo poskytovať reprodukčnú výhodu svojmu nositeľovi (zvyšovať jeho fitness), ale môžu medzi sebou súperiť vo vlastnom fitness priestore nezávislo

Sila „sebeckého“ pohľadu na gény a mémy je v tom, že poriadne trasie škatuľkami bežne zaužívaného myslenia.

mémov a ich sociálneho vplyvu. O mémoch pojednáva aj zborník esejí českých a slovenských autorov *Memy ve vědě a filosofii*. (V knihách tohto typu býva dobrým zvykom uviesť pár riadkov o odbornom a profesijnom pozadí autorov príspevkov; to v tomto zborníku, žiaľ, chýba.) Zborníkom rezonuje niekoľko nosných tém. Prvou je spochybňovanie memetiky ako vedy: au-

od fitness nositeľov. Príkladom sú napr. jazykové konštrukcie a výrazy, ktoré vznikajú, šíria sa a zanikajú v priestore vymedzenom podmienkami ako ľahká vyjadriteľnosť, komunikačná prenositeľnosť a naučiteľnosť. Sú teda „sebeckými“ v Dawkinsovom zmysle a pritom sa nemusíme cítiť ohrození a zápasit s nimi o vlastnú „živost“. (Ivan Štrpka) Prednosťou výpočtových modelov sú

Andy Warhol (1928 – 1987), Marilyn

rigorózne operacionalizované definície pojmov a procesov, umožňujúce vyhnúť sa nedorozumeniam a patáliám s vernosťou analógie gén – mém.

Ostáva nám zamyslieť sa, prečo sú mémy takou horúcou a populárnou témou, alebo, memeticky povedané, prečo je idea mému takým úspešne sa šíriacim mémom. Aké myšlienky priťahujú pozornosť? Treba povedať, že často ide nielen o samotné myšlienky, ale aj o spôsob, akým sú prezentované. V pamäti nám často neutekajú opatrne, vyvážené a emocionálne neutrálne výpovede (po príklady netreba chodiť ďaleko, stačí sa pozrieť na našu domácu politickú scénu). Aj v prípade publi-

ohrozený poznatkom, že naše kognitívne aktivity majú neurálne koreláty v podobe elektrochemických dejov na synapsách neurónov. Hodnotu orchestra nijako neznižuje to, že je zložený z jednotlivých hudobníkov a z teórie dynamických systémov vieme, že z jednoduchých lokálnych interakcií môže emergovať komplexné globálne správanie. Ako svojho času napísal Ladislav Kováč v eseji *Dve miniatúry on evolution and cognition*, sme hierarchickým systémom, ktorého základom je genová rovina, ale na nej stoja vyššie roviny s vlastnou dynamikou a pravidlami. A hoci sme sami produktmi génov, cez svoju optiku dávame gé-

Analógie medzi génmi a mémami môžu, ako každá dobrá metafora, otvárať nové obzory a prinášať aj estetický pôžitok.

kovania vo vedeckej komunite najviac citovanými prácami sú často práve práce kontroverzné, radikálne a provokatívne (ako ironicky poznamenal istý môj kolega, ak sa chce človek presadiť, stačí pár ľudí z vedeckej komunity poriadne naštvat). Zaujímavé by bolo z celkového počtu citácií práce vyčíslieť tie, ktoré ju citujú preto, že s ňou polemizujú a nesúhlasia.

Emocionálny zápal, ktorý sprevádza diskusie o mémoch, je vysvetliteľný aj tým, že téma sa nás bezprostredne dotýka. Sme slobodne sa rozhodujúce subjekty alebo stroje na prenos génov a mémov s ilúziou slobody? Opäť je dôležitá forma – jazyk, akým sa veci podávajú. Metafora je zbytočne vyhrotená – ľudia vyznievajú ako bezmocné stroje, zatiaľ čo gény a mémy sú antropomorfné opísané ako „sebecké“ a „používajúce“ ľudí. Osobne podozrievam autorov, že istá provokatívnosť bola zámerom, pretože zvyšuje pravdepodobnosť šírenia ich mémov. Skutočne ide iba o jazykovú hru, ani Dawkins, ani Blackmoreová samozrejme netvrdia, že replikátory sú intencionálne agenty: nemajú žiaden zámer, iba sa replikujú v súlade s postulovanými princípmi.

Sila „sebeckého“ pohľadu na gény a mémy je v tom, že poriadne trasie škatuľkami bežne zaužívaného myslenia. Ako píše Vladimír Havlík v jednej z esejí zborníka *Memy ve vědě a filosofii*, tak ako nás kopernikovský obrat pripravil o ilúziu výsadného postavenia vo vesmíre, Darwinova evolučná teória o výsadné postavenie medzi živočíšnymi druhmi a teória relativity zrovnoprávnila všetky vzťažné systavy, memetika ponúka možnosť demytologizovať našu subjektívitu a vedomie.

Ako cítia a reflektujú živočích však človek hľadá a potrebuje hľadať svoje miesto vo svete. Povedie nás memetický pohľad ku skepse alebo k pokore? Dnes sa už predsa málokto cíti

nom ich „ozajstnú“ existenciu, účel a zmysel. A na margo šírenia mémov Zdeněk Eis v už spomínanom zborníku upozorňuje, že človek mémy bezducho neimituje, ale ich reinterpretuje – má schopnosť kriticky ich reflektovať, zmeniť, ba dokonca zadržať (vzoprieť sa diktátu replikátorov, ako píše Dawkins). A tiež v aktoch tvorivosti umožní zrod úplne nových a originálnych nápadov.

Analógie medzi génmi a mémami môžu, ako každá dobrá metafora, otvárať nové obzory a prinášať aj estetický pôžitok. A napokon, aj samotná vágnosť a viacznačnosť pojmov nemusí byť nutne negatívna, ale aj inšpirujúca. Ako psychológovia vedia, nejasný obraz je najlepším plátom pre vlastné projekcie. Ivan Žucha kedysi na druhom celobratislavskom seminári o kognitívnych vedách použil pojem „sémantický žiarič“ na označenie pojmov s dynamickým obsahom, ktoré sa ľahko ujímajú a provokujú ďalší výskum. Jedna z definícií predmetu kognitívnej vedy hovorí, že sa zaoberá interdisciplinárnym štúdiom mysle. Mysleť je sémantický žiarič, ktorý priťahuje pozornosť vedcov a stimuluje interdisciplinárny výskum napriek tomu, že sa mnohí nezhodujú v jej definícii, ba dokonca niektorí myseľ popierajú alebo považujú len za akýsi epifenómén. Mémy sa v tomto ohľade zdajú rovnako dobrým sémantickým žiaričom.

Otázky, ktoré zakončujú aj názvy troch z jedenástich kapitol zborníka, boli inšpiráciou aj pre názov tohto článku. Ony sú symbolom toho, že človek nemusí papagajovať myšlienky iných bezducho, ale vníma ich prizmou vlastnej kritickej reflexie. A to je, napriek strate nášho výsošného postavenia vo vesmíre, dobrým dôvodom pre nádej.

Martin Takáč

- ▲ Jiří Nosek (ed.)
- ▲ *Memy ve vědě a filosofii*
- ▲ *Filosofia* 2004
- ▲ 160 strán
- ▲ 309 Sk

- ▲ Richard Dawkins
- ▲ *Sobecký gen*
- ▲ Preklad Vojtěch Kopský
- ▲ *Mladá fronta* 2003
- ▲ 320 strán
- ▲ 375 Sk

- ▲ Susan Blackmoreová
- ▲ *Teorie memů. Kultura a její evoluce*
- ▲ Preklad Martin Konvička
- ▲ *Portál* 2001
- ▲ 302 strán
- ▲ 599 Sk

Piaget a Vygotskij - anticipátori kognitívnej vedy

- ▲ Lev Semjonovič Vygotskij
- ▲ **Psychologie myšlení a řeči**
- ▲ Preklad Jan Průcha
- ▲ Portál 2004
- ▲ 135 strán
- ▲ 299 Sk

- ▲ Thomas R. Shultz
- ▲ **Computational Developmental Psychology**
- ▲ MIT 2003
- ▲ 322 strán
- ▲ 42 USD

- ▲ Jean Piaget, Bärbel Inhelder
- ▲ **Psychologie dítěte**
- ▲ Preklad M. Puškárová, V. Luknár
- ▲ Sofa 1997
- ▲ 144 strán
- ▲ 117 Sk

- ▲ A. Tryphon, J. Vonèche (Eds.)
- ▲ Piaget - Vygotsky
- ▲ **The Social Genesis of Thought**
- ▲ Psychology Press, Hove 1996
- ▲ 215 strán
- ▲ 40 USD

o výber (presnejšie excerpty) z jeho najznámejšieho diela Myslenie a reč. Výber z diela usporiadal, úvodným slovom a komentármi doplnil Jan Průcha – znalec a prekladateľ Vygotského diela. Samozrejme, bol som zvedavý, čo vybral. Potvrdili sa moje očakávania, že väčšinu textu budú tvoriť Vygotského excelentné polemiky s teóriami švajčiarskeho psychológa Jeana Piageta.

Vzťah týchto dvoch veľikánov psychológie 20. storočia stojí za pozornosť. Obidvaja stále patria medzi často citovaných autorov a ich koncepcie sú vysvetľované v renomovaných učebniciach. Obidvaja boli neobyčajne produktívni. Piaget (1896 – 1980) už ako stredoškolský študent publikoval v odborných vedeckých časopisoch a prežil dlhý a mimoriadne plodný akademický život. Napísal viac ako šesťdesiat monografií a stovky štúdií. Aj Vygotskij (1896 – 1934) bol veľmi plodný autor, hoci zomrel v mladom veku. Pre obidvoch je charakteristický široký záber záujmov s postupným vyústením do vývinovej psychológie. Zaujímavý je príbeh z ich vzájomným poznaním. Vygotskij dobre poznal prvé psychologické práce mladého Piageta. Na rozdiel od neho, Piaget sa zoznámil s Vygotského hlavným dielom až štyri storočia po jeho smrti. Hoci sa narodili v tom istom roku, nikdy sa osobne nestretli.

Pokiaľ ide o Piageta, niektoré jeho kľúčové práce boli preložené aj do slovenčiny. Naposledy u nás vyšla jeho Psychológia dieťaťa, ktorú napísal spolu so svojou najbližšou spolupracovníčkou Bärbel Inhelderovou. Ide pravdepodobne o jeho najčastejšie vydávanú knihu, ktorá v origináli vychádza každé dva-tri roky (dodnes vyšlo okolo tridsať vydaní) a zároveň je to aj jeho najprekladanejšia kniha (bola preložená do viac než dvadsiatich jazykov). Vydaniu tejto knihy som sa spočiatku veľmi potešil, hoci som sa trochu začudoval, že kniha neobsahuje takú samozrejmosť, ako je rok vydania, a moje nadšenie postupne klesalo ďalej, keď som zistil, že preklad obsahuje množstvo zvláštnych terminologických inovácií. Medzi jedno z najzábavnejších patrí používanie termínu teória skupín, hoci matematici už dávno dôsledne používajú termín teória grup. Ešte delikátnejšia je záležitosť, že v texte sa spomína nejaká Würzburgova škola a dôverčivý čitateľ si ľahko môže myslieť, že ide o školu nejakého profesora Würzburga. V slovenských a českých psychologických slovníkoch také niečo asi ťažko nájdete. Ak chcete uspieť, hľadajte radšej würzburgskú školu, tak sa u nás volá jedna známa psychologická škola, ktorá svojho času pôsobila v univerzitnom meste Würzburg. Podobne je to aj s prekladom logických termínov. Prekladateľom a redaktorovi akosi nenapadlo, že tieto termíny treba porovnať s existujúcou formálno-logickou terminológiou. Jednoducho pre strojcov tohto slovenského prekladu je Piagetov multidisciplinárny slovník niečím, čomu sa v našom kultúrnom prostredí zvykne hovoriť španielska dedina. No napriek týmto „imidžovým

nedostatkom“ nakoniec sa predsa len dá aj z tohto prekladu porozumieť Piagetovej teórii kognitívneho vývinu dieťaťa a jeho najznámejším experimentom, ktoré sú tu opísané. Ak máte chuť a nablízku nejaký vhodný objekt (čiže dieťa od nula do pätnásť rokov), tieto experimenty si môžete aj hneď vyskúšať, pretože väčšinou k tomu potrebujete len papier, ceruzku, prípadne nejaké bežné detské hračky, ako sú kocky, guľičky a pod.

Vráťme sa však k meritu veci. O čom sa vlastne sporili Piaget a Vygotskij? Základným problémom je určite vzťah vývinu (zrenia) a učenia alebo konkrétnejšie otázka, v akom vzťahu je vývin spontánnych a vedeckých pojmov u dieťaťa. Je pravda, že Piaget sa zaoberal, ako často sám zdôrazňoval, predovšetkým vývinom spontánnych pojmov, t. j. takých pojmov, ktoré sa sformujú aj bez didaktického pôsobenia (to znamená aj u detí, ktoré z nejakých príčin nikdy nechodili do školy). Piaget sa v tejto súvislosti zaoberal skúmaním vývinu takých základných pojmov, ako sú čas, priestor, nevyhnutnosť, náhoda, kvantita atď.

Vygotskij súhlasí s Piagetom, že je veľmi dôležité skúmať vývin spontánnych pojmov. No podľa neho Piaget akoby zabúdala na význam učenia, na význam formálneho učenia v tom najlepšom zmysle slova, vrátane učenia v škole. Vygotského zaujíma, ako toto učenie ovplyvňuje aktuálny stav psychických funkcií dieťaťa. Tým, že dieťaťu dávame úlohy, na ktoré ešte nie je celkom zrelé, a rieši ich s pomocou učiteľa, to má určite vplyv aj na jeho vývin psychických funkcií. Vygotskij o tom hovorí prostredníctvom svojej známej teórie o dvoch zónach vývinu. Skúmanie a testovanie spontánnych pojmov (úroveň zrenia) dáva predstavu len o momentálnej úrovni, o tzv. zóne aktuálneho vývinu. Učenie prostredníctvom úloh, ktoré presahujú aktuálnu úroveň dieťaťa, to dáva prehľad o možnostiach vývinu dieťaťa, o zóne najbližšieho vývinu.

Keď sa Piaget dvadsaťpäť rokov po smrti Vygotského oboznámil s jeho názormi, ocenil jeho záujem o túto dôležitú tému a jeho kritiku považuje skôr za isté nedorozumenie. Podľa neho to, že sa značná časť detskej populácie považuje za netalentovanú v matematike a prírodných vedách, nie je ani tak otázkou nadania, ako skutočnosť, že v ich prípade sa škole nepodarilo vhodne nadviazať na vývin spontánnych pojmov. Deti, u ktorých sa to podarilo, akcelerujú, tie, ktoré nemali to šťastie, sú definitívne stratené pre prírodné vedy. S týmto názorom by určite nemal žiadny problém ani Vygotskij.

Ďalším problémom, o ktorý sa Vygotskij zaujíma, je Piagetov pojem egocentrizmu. Termín egocentrizmus je prevzatý od Freuda, ale Piaget mu dáva iný obsah. Nemá tu na mysli nejaké prehnane zaľúbenie sa do seba samého, skôr tu ide o akúsi konfúziu dieťaťa s externým svetom. Táto konfúzia sa odstraňuje postupnými decentralizáciami. Uvediem príklad. Piaget skúmal procesy decentralizácie (v jeho zmysle sú totožné s procesmi socializácie) na vývine detskej hry. Napríklad pri hre

Základným bodom sporu medzi Piagetom a Vygotským je určite vzťah vývinu a učenia, alebo konkrétnejšie otázka, v akom vzťahu je vývin spontánnych a vedeckých pojmov u dieťaťa.

Paul Klee (1879 – 1940), Dievča s bábikou, 1905

v guľky si všima dodržiavanie pravidiel. V prvom štádiu (4 – 7 rokov) sa deti síce hrajú „spolu“, ale každé dieťa hrá podľa vlastných pravidiel (to je egocentrické štádium). V druhom štádiu (7 – 10 rokov) sa už deti hrajú podľa jedných, veľmi dogmaticky do-

mnohé tieto fyzikálne intuície sú vlastne vrodene. Podľa nich základná Piagetova chyba spočívala v tom, že svoje výskumy orientoval až na deti, ktoré dokázali manipulovať s predmetmi. A to je podľa nich už dosť neskoro. Nativisti použili iné metódy skúmania,

Pod vplyvom Chomského teórie o vrodenej perцепčných a jazykových dispozíciách sa úlohe prostredia pripisuje oveľa menšia dôležitosť, než to bolo u Piageta.

držovaných pravidiel. V treťom štádiu (11 - 12 rokov) deti vedia, že pravidlá sú vytvorené človekom a po dohode sa môžu upravovať. Podľa Piageta táto decentralizácia (tento socializačný proces, vzhľadom na to postojov druhého) je priamo podmienené postupným sformovaním sa u dieťaťa takých logických operácií, ako sú reciprocita, identita, inverzia atď. Aby mohli vzniknúť u dieťaťa logické štruktúry, musia tu byť sociálne kooperácie, aby mohli vzniknúť sociálne kooperácie, musia tu byť určité logické štruktúry.

Vygotskij uvažuje o socializácii dieťaťa v oveľa širšom kontexte. Zdôrazňuje kultúrno-historické podmienenosť vývinu individuálnej psychiky. Podľa neho si dieťa osvojuje sociálno-historické skúsenosti už od narodenia, napríklad už prostredníctvom lyžičky, ktorou ho krmia, pretože už v nej sú obsiahnuté. Napriek tomu však súhlasím s názorom prezentovaným v zborníku Piaget – Vygotsky, vydanom pri príležitosti stého výročia narodenia obidvoch mysliteľov, že obidvaja autori majú k sebe bližšie, než by sa mohlo zdať na prvý pohľad. Zvlášť dobre to vidno v súvislosti s kritikou Piagetovej teórie v posledných desaťročiach. Ide o kritiku úplne z opačnej strany, než sme videli u Vygotského. Pod vplyvom Chomského teórie o vrodenej perцепčných a jazykových dispozíciách (modulov) sa úlohe prostredia pripisuje oveľa menšia dôležitosť, než to bolo u Piageta. Je to vyjadrené už v základnej téze týchto kritikov – prostredie len spúšťa kognitívne mechanizmy, ktoré sú biologicky a geneticky zabudované.

Takto orientovaní psychológovia (tzv. nativisti) sa pokúsili falzifikovať Piagetove výsledky. Nechceli sa zmieriť s tým, že by sa niektoré základné fyzikálne predstavy (intuície) konštruovali až tak neskoro, ako o tom hovoril Piaget. Vychádzali z predpokladu, že

vychádzali z toho, že dieťa takmer od narodenia je dobrým pozorovateľom, preto sa začali orientovať na skúmanie zamerania a odvrátenia pozornosti dieťaťa. Najlepšie je zase uviesť nejaký príklad.

Dieťa (vo veku okolo troch mesiacov) pozerá na guľičku, ktorá padá na škatuľu s vrchnákom, meria sa pri tom čas pozornosti, ktorý dieťa venuje tejto reálne možnej udalosti. Potom sa pozornosť dieťaťa testuje ešte na reálne nemožnej udalosti. Experimentátor to urobí trikovo tak, že guľička prejde cez vrchnák, v tom prípade čas nameranej pozornosti je významne vyšší, dieťa sa čuduje, je to proti jeho očakávaniu (intuícii). Z tohto experimentátora usúdili, že intuícia „pevné telo nemôže prejsť pevným telesom“ je vrodene.

Pre úplnosť však treba uviesť, že v posledných rokoch sa váhy znovu začínajú nakláňať viac na stranu dôležitosti prostredia v kognitívnom vývine. Súvisí to s konekcionistickou vlnou v psychológii, s modelovaním psychických procesov pomocou umelých neurónových sietí, z ktorého vyplýva, že učenie týchto fyzikálnych intuícií môže prebehnúť veľmi rýchlo (už v prvých mesiacoch života dieťaťa) a tieto intuície predsa len nemusia byť vrodene. V tomto smere je veľmi inštruktívna Shultzova kniha o počítačnej vývinovej psychológii. Konekcionisti však nespochybňujú úplne všetky predstavy o vrodenej intuícii. Je to skôr o spresňovaní, čo je vrodene. Je pravda, že najštrnásť presnú hranicu medzi vrodenej intuíciou a prostredím je neuskutočiteľný sen, pretože v hre je príliš mnoho faktorov. Napriek tomu toto hľadanie je veľmi produktívne, pretože vedie k novým a novým poznatkom o kognitívnych mechanizmoch ľudskej mysle.

Ján Rybár

Keď sa mi dostala do rúk útlá knižka Vygotského s názvom Psychologie myšlení a řeči, bol som trochu prekvapený, pretože o tomto titule som od klasika ruskej psychológie nikdy nepočul. A tiež treba povedať, že všetky jeho knihy, ktoré som mal doteraz v rukách, boli oveľa objemnejšie. Keď som si bližšie všimol podtitul a začal v knižke listovať, pochopil som, že ide

Reč tela

prstov pohládza klávesnicu a znovu opakuje: veď ti to napíšem do mailu. Komplexy, nedorozumenia, zmarené schôdzky – pre C. sa e-plachosť stala životnou špecializáciou. Zakúpila si zmývateľnú tabuľu a pustila sa do tréningovej činnosti.

„Všetko sa odohráva v hlave“, „Zmeň reč svojho tela a myseľ sa pripojí“, „Uvoľni sa a buď spontánny“, „Nenechávaj svaly tváre, aby sa vymkli kontrole“. Slogany išli od ruky a nikomu neprekážalo, že si protirečia. Zkrátka sa dostavila ponuka na moderovanie talkshow Chceli by ste niekoho stretnúť? Nasledovali večere s vydavateľmi, zoznámenie s Oprah a objav, že najlepšie zaberá odvolávať sa na dve kamarátky: matku prírodu a americkú expertku na sex a ľudské správanie A. B. Dorazili prvé ďakovné listy šťastných čerstvých párov. C. bola konečne užitočná. A stále bola sama.

Prišiel čas vydať prvú knihu. Trik sa ponúkal: stačilo rôznorodú nádhru osobných pohybových koncertov, ktoré C. s pôžitkom sledovala v supermarketoch a čakárnach, pre účely obchodu okypitiť na slovo sex. Oprášila mamkin slogan „každý je príťažlivý, keď sa cíti krásny“. Fotografie svojej knihy, napak, zaplnila modelmi a modelkami so superštíhlými telami a s približne rovnakým číslom podprsenky a topánok. Flirtovať, zamilúvať sa? Jasné, ale maximálne do 35, hovorili fotografie. Vytrhajte si vaše vlastné zuby a dajte si spraviť žiarivobiely chrup. Obrusujte sklovinu, farbíte šediny do prirodzených odtieňov dvadsiatnikov. Usmievajte sa za každých okolností. Negatívne emócie neexistujú. Zabudnite na spolužiačku, ktorá škúľila a svojím zabiehajúcim očkom veselo lámala srdcia, kam prišla. Žiada sa súmernosť. A hlavne, ani fald. Heslá typu „buďte sami sebou“ svietili hneď vedľa návodu jedinej správnej sexi chôdze. Chceš byť predsa popular, nie? Tu sme vo vojne, honey. Reč tela prezrádza. Je najvyšší čas nastoliť kontrolu. Kniha išla na dračku. C. mala 39 a bola stále sama.

A teraz tu len tak stojí a už hodinu sa rozpráva z úžasným chlapom a vzduch sa prelieva a ich slová a gestá tancujú tango... C. obliat studený pot. V okamihu si uvedomila, že svoje pohyby už dávno nemá pod kontrolou, a čo je horšie, mnohé vyzerajú úplne inak, ako je to v knižke. Teraz predsa nemôže riskovať! Nadýchla sa, skoncentrovala, prerušila zlatú nitku a vybavila si kapitolu sedem: Štyri overené gestá, keď ho už máte takmer v hrsti. Presne podľa postupu koketne pohodila hlavou a ukazovák si jemne vsunula do úst.

Muž snov sa zamrivil, čosi zamrmlal a o chvíľu sa už pri bare rozprával s inou ženou. Kúzlom nevrátil ani fakt, že si C. dôsledne obnovila rúž na perách (červené pery asociujú vagínu) a v snahe všetko napraviť vypila o štyri vodky viac, než obvyčajne znesie. Osamelý tackavý odchod z párty si nikto nevšimol. Ihličky kajúčne prebodávali jej úspešné páty.

Zobudilo ju vyzváňanie telefónu. Zo slúchadla sa ozval jódľujúci hlas s poľským prízvukom. „Zaplatil som vám 30 libier za kurz flirtovania, prečítal knihu, sledoval som všetky diely vašej talkshow. A nič! Vráťte mi prachy. Naštvala sa! Proste sa zvrtila a odišla!“

V okamihu si uvedomila, že svoje pohyby už dávno nemá pod kontrolou, a čo je horšie, mnohé vyzerajú úplne inak, ako je to v knižke. Teraz predsa nemôže riskovať! Nadýchla sa, skoncentrovala, prerušila zlatú nitku a vybavila si kapitolu sedem: Štyri overené gestá, keď ho už máte takmer v hrsti. Presne podľa postupu koketne pohodila hlavou a ukazovák si jemne vsunula do úst.

Všetko pritom išlo ako po masle. Inak plachý poľský imigrant sa k svojej vysnívanej švédskej kolegyni konečne priblížil. Reagovala. Všetko sedelo – otvorené gestá, pri večeri špička nohy pod stolom smerujúca práve naňho (to mu trvalo, kým sa pod krkolomnou zámkou pod ten stôl dostal), autoerotické dotýkanie krku. Hlavou mu už prebleskovala predstava katovického kostolíka, pred oltárom ona a on, organ vyhráva, bratranci závidia, slovom nádhra. Z večierka odišli spolu. Chcelo to intimitu baru. Keď vychádzali zo šatne, Poliak, hrdý, že aspoň v niečom to natrie tým buranom škandinávskym, svojej Švédke galantne podržal dvere a elegantne jej naznačil: až po vás. Švédka stuhla, okamžite sa prestala autoeroticky dotýkať a vrhla na dvorného Poliaka znechutený pohľad. Nevedel, že to jej v hlave zapíšťal hlások z prednášok zo študentských čias: „Znakom sexuálneho šovinistu je ochranný komplex.“

K barpultu prikráčal pomerne zmätený. Pre istotu napol a pustil gumičku, ktorú nosil podľa návodu C. na zápästí na elimináciu negatívnych podceňujúcich pocitov. Po dvoch drinkoch sa ruka krásnej Švédky znovu nádejne priblížila k šiji.

O hodinku Poliak privolač čašníka, žmurkol na dievča a galantne zašepkal: „Platím.“ Žena sa definitívne zahmlilo pred očami. Sykla: „Bola som blbá,“ a odišla.

C. zložila telefón. Pomaly, aby veľmi nehýbala hlavou, sa poobliekala a odviekla do bistra pod svojím domom. Sedela pri studenej káve, čumela cez výklad a s úľavou ponechávala svojej tvári zriedkavú možnosť sa žiarivo neusmievať.

Až po chvíli si za sklom kaviarne všimla nehybnú siluetu. Cez priehľadnú stenu na ňu civel vysoký štíhly Ind. Chvíľu uvažovala, či ho neverbálne zbalíť. Skusmo nahodila prvý krok postupu, v jej talkshow nazývaný „nadviazanie očného kontaktu s jemne zdvihnutým obočím“. Ind sa ani nepohol. C. unavene uvoľnila tvár a vrátila sa k chmúrnym myšlienkam. To je deň.

Ind po chvíli zmizol. Vzhľadla od šálky. Zistila, že sedí oproti nej a široko sa usmieva. Kým sa stihla nadýchnuť, zdvihol obočie a priateľsky nadhodil: „Pozerám vás v televízií. Máte prepracovanú mimiku. Nechceli by ste sa pridať k nášmu ochotníckemu spolku indickej tanečnej drámy kathakali?“

A teraz vážne: Od augusta do decembra 2004 sa knihy Superflirt predalo podľa informácie vydavateľstva Ikar presne 980 výtlačkov. Keď odpocítame redakčný exemplár pre účely tejto glosy, vychádza, že po Slovensku teraz chodí 979 flirtovných individuí, ktoré vedia ako na to. Žiadny strach. Srdce je hladký sval.

Ale nie je jediný. Poďme ďalej. Niečo tu neseď, pomyslel si D. medzi dvoma trackmi. Zastavil sa, skontroloval minidisk vo walkmane, pritiahol čiernu kapucňu. Napadlo mu, že je tu ešte možnosť zdvihnúť oči z chodníka. Správne. Reklamu na deodorand na bilborde, okolo ktorého každý deň chodil do školy, cez noc vymenili. Namiesto lesklého nahého mužského tela s nápisom „Kto sa potí, nezaslúži si zľutovanie“, sa teraz z obrovského obdĺžnika na nožičkách usmievala pestovaná žena neurčitého veku s knihou v ružovom obale v náručí. Na bilborde svietil slogan: „Zmeň reč svojho tela a budú ti paďať k nohám!“ Zrejme

Marmota, Leto 2004

Nikdy sa nemal dozvedieť, čo nepočujúci ľudia vedia už dávno – že monológ neexistuje. Je len priáním. Telo verbálne pasívneho poslucháča na slovo rečníka reaguje pohybom, polemizuje s ním, zaujíma viditeľné postoje súhlasu alebo nesúhlasu. Telo je vždy bystrejšie než slová.

niečo s vojnou v Iraku, pomyslel si D. a pokračoval v ceste. D. mal 17 rokov a krok šelmy. Patril k sekte pustovníkov obývajúcich panelákové sídliská mesta Bratislava.

Všetky zmysly pustovníka sú pozorne zamaskované – na ušiach walkman, na očiach kapučňa alebo čierne okuliare, v ústach a v nose aromatiké bombóny, ruky hlboko vo vreckách. Pustovníci obývajú malé na seba poukladané priestory v panelových domoch, presúvajú sa natlačením vo vozňoch hromadnej dopravy. Techniky vyhýbania sa ľudskému dotyku v priestoroch ranných autobusov a električiek rokmi mravčej práce vvinuli na pozoruhodnú úroveň. Citlivejšie exempláre pri vynechaní dvoch spojov zvyknú implovať do seba, čím dočasne vychylujú magnetické pole zemegule. Z dôsledného mimiky pustovníka neunikne ani feromón. Je nevedúcim pešakom veľkého plánu človečička oddeliť sa od živočíšnej ríše. Nadpohľavný boh je na dosah. Hrdina D., sídliskový pustovník, mu mlčky kráča smerom k špičke nohy.

D. svojím šelmím krokom, tak ako každý deň, prešiel k bráne domu a vyliezol na šieste poschodie. V predsieni bytu stretol dve bytosti: psa a otca. Na psa sa ako vždy široko usmial. Vychutnal si očakávanú reakciu – pes podráždene vytrčil zuby a zavrčal. S otcom sa to tak rýchlo vybavilo nedalo. Stál na konci panelákového chodby a od momentu, keď D. vstúpil do dverí, kládol otázky a odpovedal na ne. D. sa okamžite zakuklil. Vyhýbajúc sa dotyku, smeroval najkratšou cestou do svojej izby. Otec vyrazil proti nemu. Magnetické pole zeme sa zachvelo. Nastal taneč boxero.

O čo viac vnikal otec do osobného priestoru D., o to viac ten svoj odstup korigoval a vyrovnával. Vo vzdušnom

objatí tanca boxero sa presunuli až do detskej izby. D. v snahe osamiet celkom zmlkol. Tatko sa šťastne nadýchol a začal. Monológ.

Bolo to krásne – odrazu bol, nie ako v úrade, silný, rozhodný, aktívny a vypočutý. Rečnil a po vzore svojho nenávideného šéfa hladko kľzal do pasce mocenského sebaklamu. Nikdy sa nemal dozvedieť, čo nepočujúci ľudia vedia už dávno – že monológ neexistuje. Je len priáním. Telo verbálne pasívneho poslucháča na slovo rečníka reaguje pohybom, polemizuje s ním, zaujíma viditeľné postoje súhlasu alebo nesúhlasu. Telo je vždy bystrejšie než slová.

Telo D. bolo tvrdým diskutérom. Otec vyrážal vetu za vetou a v oblaku príjemného vzruchu cítil, ako syna formuje. Keď dosiahol vrchol, odpadol a stiahol sa. D. konečne osamel.

D. sedí a dýcha. Po chvíli sa jeho telo v prítomnosti prvýkrát za deň uvoľňuje. Zhadzuje dennú pustovnícku masku – a vhupe sa počítať.

D. sa šťastne usmieva. Nakláňa sa, šúcha si líce, občas vyletí ruka v geste, jemná koža zápastia smeruje k obrazovke, občas slovo. Vrodené signály majú konečne fraj. Ako každý človek od babätka, vidiaci či nevidiaci, D. sa sklábí, mraší a žmurká, a nie preto, že to v prvých mesiacoch svojho života odporoval, ale ako mu kážu gény. D. je na chate. D. je voňavý, inteligentný a sexy. D. má rande so svojou milou. V mestskej nájdrži v parku pod oknami izby sa prekrikujú ryby.

„Všeobecne sa tvrdí, že morské druhy rýb sú hlučnejšie ako sladkovodné a ryby teplejších vôd majú bohatší slovník ako ryby studených vôd,“ píše vo svojej knihe Pohyb ako reč Jozef Mistrík.

Zuzana V. Očenášová

- ▲ Tracey Coxová
- ▲ Superflirt
- ▲ Preklad Róbert Hrebíček
- ▲ Ikar 2004
- ▲ 190 strán
- ▲ 449 Sk

- ▲ Jozef Mistrík
- ▲ Pohyb ako reč
- ▲ Národné divadelné centrum Bratislava 1998
- ▲ 116 strán
- ▲ 160 Sk

Jedného dňa C. stretla muža svojich snov. Stál pri okne na párty jej londýnskeho vydavateľa. Ako z mojej knižky, pomyslela si celá rozochvená. Čo by tak naňho povedala babička?

Babička C., autorky kníh o flirtovaní, sa pred vojnou živila predajom nápojov lásky na nároží Kings Cross v Londýne. Mamka postúpila: úspešne vydávala série brožúrok „Sedem viet, ktoré na rande zaručene zaberú“. C. sa však narodila do zložitého sveta. Na elixiry a čarovné slovíčka už v 80. rokoch nik neveril. Ostala na ňu už len reč tela.

Doba sa však prajne nakláňala – svetom sa začala rozliezať e-plachosť. S internetom, e-mailami a chatmi povstala nová vrstva e-plachých ľudí, pre ktorých sa počítače stali základným komunikačným prostriedkom. Ich model správania nadviazal na staré dobré časy pohlavnej segregácie – osobné stretnutie s neznámym človekom, zvlášť príťažlivého pohlavia, sa pre e-plachého stáva nepríjemným vytrhnutím, akýkoľvek dotyk je paralyzujúcim zážitkom. Na pracoviskách aj v súkromí sa začali množiť smutné príbehy: milovaná bytosť sediaca na dosah sa vyhne pohľadu, nervózne končekmi

